

Geen vrouw maar ook geen broeder

Het politieke vrijwilligerswerk van Henriette
Roland Holst

Elsbeth Etty

Voordat je kunt onderzoeken op welke manieren vrouwen in welke historische periode dan ook politieke macht of invloed verwierven, moet je erachter komen waar ze precies op uit waren. Bij sommige vrouwen, bijvoorbeeld degenen die actief waren in de strijd voor het vrouwenkiesrecht, is het duidelijk wat ze wilden; al verschilde de manier waarop ze hun doel trachtten te bereiken nog al eens.

De drijfveren van de in 1869 geboren dichteres Henriette Roland Holst om haar veilige bourgeoisbestaan op te geven en zich met hart en ziel in de strijd van de opkomende arbeidersbeweging te storten, liggen niet voor de hand. Mijn hypothese is dat zij aanvankelijk helemaal niet aasde op politieke invloed, laat staan macht. Wat zij van jongs af aan nastreefde was ontplooiing van haar literaire talent, dat zij in dienst wilde stellen van een niet altijd even helder gedefinieerd ideaal.

In mijn biografie van Henriette Roland Holst heb ik geprobeerd te reconstrueren waarom zij haar streven naar zelfontplooiing van meet af aan op een 'onvrouwelijke' manier heeft vormgegeven. Een sleutelzinnetje vond ik in het gedicht dat zij op 22-jarige leeftijd aan de door haar bewonderde schilder Jan Toorop stuurde met de regel 'k ben nu geen vrouw, ik ben nu enkel dichter'. Alleen door zich 'sekseloos' op te stellen, kon zij in con-

tact komen met de kunstenaarswereld waarin ze opgenomen wenste te worden.

De dichter Albert Verwey, voorman van de 'Beweging van Tachtig', woonde in Noordwijk op een steenworp afstand van het notarishuis dat Henriette van haar conservatieve vader niet ongechaperonneerd mocht verlaten. Toen zij via Toorop Verwey had weten te interesseren voor haar poëzie en dankzij diens erkenning haar vader durfde te trotseren, dichtte ze voor haar nieuwe mentor:

'k reken/ Mij tot Uw Volk. – Nu wil ik voortaan
vrij/ Kome' in uw huis - als broeder, nieuw -
gevonden/ Aanzitten aan dezelfde tafelronde/
En breken van hetzelfde brood als gij;/ En 't
kruim, – geef dát gerustelijk aan uw honden/
Want kruim, dat's hondenspijs, geën spijs
voor mij.'

Zo'n vrouw kunnen wij ons onmogelijk voorstellen in de marge van welke culturele of politieke beweging dan ook. Om aan een bestaan in de marge te ontkomen, trachtte Henriette de beperkingen die haar door haar sekse waren opgelegd te negeren. Door in mijn onderzoek naar haar leven mijn aandacht te vestigen op de strategieën waarmee zij als meisje en vrouw wist te ontsnappen aan deze beperkingen, heb ik haar afkeer van feminisme en aparte vrouwenclubs kunnen

plaatsen. Haar levenslange oriëntatie op en verering van mannelijke helden, kunstenaars en politici waren manieren om haar streven naar autonomie vorm te geven; het waren haar middelen tot zelfbevrijding.

En dat werkte, van het begin af aan. Kort nadat Henriette zich als 'broeder' aan Verwey had gepresenteerd vochten de meest getalenteerde dichters van haar tijd, onder wie Herman Gorter, om het mentorschap van het Noordwijkse natuurtalent. Willem Kloos plaatste haar gedichten in het toonaangevende tijdschrift *De Nieuwe Gids* en noemde haar nog voordat ze een bundel had gepubliceerd – 'de grootste dichter die op het oogenblik leeft'. In de kring rond Albert Verwey vond ze ook haar echtgenoot, de furore makende Amsterdamse beeldend kunstenaar Rik Roland Holst.

Onder invloed van Gorter, die als kind van zijn generatie al even hard als Henriette zocht naar een ideaal om voor te leven en een 'fundament' voor zijn dichterschap, bekeerde Henriette zich tot het marxisme en werd, samen met haar echtgenoot, lid van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP). Ook in die pas enkele jaren bestaande, door twaalf mannen opgerichte, politieke partij steeg haar ster in ijltempo. Ze schreef gedichten en artikelen voor de partijkrant, zat samen met Gorter in de redactie van het wetenschappelijk tijdschrift van de SDAP, *De Nieuwe Tijd*, en kwam in 1902, vier jaar nadat ze zich als lid had aangemeld in het partijbestuur. Nogal atypisch is dat haar echtgenoot vooral op de achtergrond actief was: hij oefende invloed uit door veel geld aan de partij te schenken en in Gooise villa's te 'netwerken' onder rijke kunstenaars- en andere vrienden.

Terwijl Rik in die beginperiode van hun partijlidmaatschap achter de schermen typische vrouwenfuncties vervulde (zoals het inzamelen van geld voor uitgesloten stakers) reisde Henriette stad en land af om als pro-

pagandiste van de SDAP vergaderingen toe te spreken. Hoe bijzonder het was dat een vrouw in die tijd alleen reisde en in het openbaar optrad, blijkt wel uit de opmerking die Annie Romein-Verschoor daar in 1949 over maakte. In een poging de invloed en betekenis te schetsen van één van Nederlands eerste vrouwelijke (partij)politici schreef zij:

'Als eerste zou ik willen noemen, dat juist in een land met een zo rotsvast burgerlijke traditie als het onze, men moeilijk de betekenis kan onderschatten van het feit dat Henriette Roland Holst omstreeks 1900, dat wil zeggen in een tijd, toen een dame zich hier nog in opsprak bracht, zowel door op een vergadering te spreken als door met een boodschappenmand over straat te lopen, dat zij in die tijd de moed vond om tegen een milieu in, waaraan zij zeer gebonden was, zich met andere jonge intellectuelen in de maatschappelijke strijd aan de zijde van de arbeiders te scharen.'

Annie Romein noemde 'het geval van Henriette Roland Holst' een treffend voorbeeld van de moeilijkheden 'waarvoor een begaafde vrouw in deze wereld, nog altijd een mannenwereld, komt te staan, wanneer ze haar talenten wil ontplooien en gedoemd is zich naar mannen-normen te richten en zich aan manlijke voorbeelden te scholen.' Ik betwijfel of Henriette Roland Holst die 'mannen-normen' als een probleem heeft ervaren. In dat geval had ze zich – zoals zoveel van haar tijdgenotes deden – in de vrouwenkiesrechtbeweging kunnen manifesteren. Dat deed zij doelbewust niet.

Opmerkelijk is Henriettes expliciet vijandige houding ten opzichte van vrouwen die zich niet zoals zij als 'broeder' opstelden. Op hen keek zij neer; ik vermoed omdat ze hen minachtte. Haar opmars in de SDAP begon met het afwijzen van de in 1898 georganiseerde en voor de vrouwenbeweging buitengewoon

belangrijke Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid. Voor een publiek waaronder zich feministische kopstukken als Wilhelmina Drucker, Aletta Jacobs en de oprichtster van de naaistersvakbond, Roosje Vos, bevonden, noemde ze de organisatrices van deze Tentoonstelling ‘burgerlijke dames’ die geen oog hadden voor de noden van de arbeidersklasse en gedreven werden door ijdelheid.

Aparte organisaties voor vrouwen beschouwde ze als een gevaar voor de solidariteit binnen het proletariaat. Mannen en vrouwen moeten samen strijden, betoogde ze. Maar toen haar werd gevraagd wat dan de specifieke rol van vrouwen zou kunnen zijn in die strijd, antwoordde ze dat zij ‘moesten trachten iets uit te zuinigen voor de propaganda, haar man aanvuren tot den strijd en bovenal haar kinderen opvoeden in de proletarische deugd der solidariteit’.

Dit optreden haalde de landelijke dagbladen en vanaf dat moment was Henriette

dé woordvoester van de SDAP over het ‘vrouwenvraagstuk’. Evenals partijleider Pieter Jelles Troelstra keerde ze zich tegen het vrouwenkiesrecht met het argument dat aan het verkrijgen van algemeen kiesrecht voor mannen prioriteit gegeven moest worden. Roland Holst – zo komt het mij voor – identificeerde zich totaal niet met vrouwen. De dames van haar eigen klasse die voor zichzelf opkwamen, beschouwde ze als egoïstische ijdeltuigen en splijtzwammen, arbeidersvrouwen telden in haar ogen niet mee. In 1902 schreef ze het pamflet *Vrouwen luistert eens!* waarin ze alleen in de laatste regel het vrouwenkiesrecht aanstipte en haar lezeressen als volgt toesprak over een grote kiesrechtmanifestatie: ‘Toe, wekt dan uw man of broer of zoon op om daar naartoe te gaan’.

Roland Holst werkte vrouwen die binnen de SDAP feministische issues aan de orde wilden stellen actief tegen, wat haar het

Henriette Roland Holst

Illustratie Bjorn Nelissen

verwijt van haar partijgenote Marie Rutgers Hoitsema opleverde dat zij haar eigen sekse onverklaarbaar verloochende. Maar zo onverklaarbaar was die zelfverloochening niet. Henriette Roland Holst behoorde tot de in die tijd uiterst zeldzame vrouwen die op voet van gelijkheid met mannen omgingen, ook met haar eigen man in haar niet op financiële afhankelijkheid gebaseerde kinderloze (en hoogstwaarschijnlijk seksloze) huwelijk. De problemen van vrouwen die zich aan onderdrukking, achterstelling en vernedering wilden ontworstelen erkende ze niet, omdat ze die zelf niet als zodanig ervoer. Zij had geen vrouwenplatforms nodig, zoals de Sociaal Democratische Vrouwenclubs of het tijdschrift *De proletarische vrouw* om zich politiek te profileren.

Het verschil tussen de feministische vrouwen die zich politiek organiseerden en Henriette Roland Holst was dat zij in de aller-eerste plaats voor zichzelf opkwam. Zij vond

erkenning voor haar talent en persoonlijkheid in haar contacten met vooraanstaande politieke leiders en intellectuelen zoals de Duitse marxisten Karl Kautsky en Rosa Luxemburg, later Lenin en Trotsky, die haar ruimte gaven voor publicaties waarmee ze internationale faam verwierf.

Voor het realiseren van haar doelstelling die neerkwam op zo volledig mogelijke zelfontplooiing was de SDAP een vrij ideaal platform. Ze vond er volop publicatieruimte voor zowel haar poëzie als haar theoretische en propagandistische artikelen. Toen de partij in 1909 uit elkaar viel in een reformistische en een revolutionaire stroming, lukte het Henriette dan ook niet om aan de zijde van haar vriend Gorter mee te gaan met de marxisten die de Sociaal Democratische Partij (SDP) oprichtten, de voorloper van de CPH en latere CPN. Ze bleef lid van de SDAP en kreeg als dank voor haar loyaliteit een eigen blad, het *Weekblad*, een bijlage bij de partijkrant *Het*

Volk. Daarin zette ze haar strijd tegen de 'reformisten', in het bijzonder Troelstra, voort, totdat ze in 1912 alsnog met de SDAP brak. In een gedicht uit die tijd, opgenomen in de bundel *De vrouw in het woud* definieerde ze zich voor het eerst als vrouwelijke politicus en legde ze de schuld voor haar dreigende isolement bij haar mannelijke collega's:

'Er is geen plaats in het broederlijk leven,
bij 't volk der makers is geen plaats voor mij:
nu moet ik mij in d'eenzaamheid begeven
en hullen in herin'ringsgrauwe pij.

Daarom omfloerst een waas van smart mijn
oogen,
ik zie mij door de leege jaren zwerven
die liggen voor mij, een verlaten veld;

en zie de bronnen van mijn kracht uitdrogen,
mijn hart verdorren in dit levend sterven:
ik had mijn zaak op broederschap gesteld.'

Die 'broederschap' – dat wil zeggen samenwerking met mannen in door mannen gedomineerde organisaties – is ze altijd blijven zoeken en heeft ze ook altijd gevonden. Dankzij haar literaire talenten, haar talenkennis en expertise op uiteenlopende gebieden kon zij die invloed uitoefenen via allerlei nationale en internationale tijdschriften. Als er geen krant of tijdschrift voorhanden was, richtte zij er zelf één op. Tijdens de Eerste Wereldoorlog leidde zij een door haar in het leven geroepen splinterpartijtje, het Revolutionair Socialistisch Verbond en schreef ze vrijwel in haar eentje het daaraan gelieerde tijdschrift *De Internationale* vol. Als gedelegeerde van dat blad woonde zij in 1915 de conferentie van Zimmerwald bij waar Lenin de basis legde voor wat later zou uitgroeien tot de Komintern. Daar in Zimmerwald werd op instigatie van Lenin bedisseld dat Henriette uitgever en financier zou worden van *Vorbote*, *Inter-*

nationale Marxistische Rundschau, waarvan het eerste nummer in januari 1916 verscheen. Verbijsterd vroeg David Wijnkoop, de leider van de SDP zich af hoe het in vredesnaam mogelijk was dat Lenin 'met de alleen door haar geld machtige Henriette Roland Holst' in zee wilde.

Alleen door haar geld machtig? Nee. Henriette beschikte weliswaar over de middelen om zich *full time* aan haar publicaties te kunnen wijden en die zonodig ook zelf te financieren, maar haar machtspositie ontleende ze toch vooral aan haar internationale contacten, haar politieke standpunten en de gloedvolle manier waarop ze die op al dan niet zelf gecreëerde podia uitdroeg.

In 1916 stond zij aan het hoofd van drie tijdschriften, *De Nieuwe Tijd* waarvan zij de redactie nooit had opgegeven, *De Internationale* en *Vorbote*, alsmede een eigen beweging, het Revolutionair Socialistisch Verbond, van 200 leden. Zij was – geheel op eigen kracht – de invloedrijkste en vooral bekendste marxiste van Nederland geworden en kon zich op háár condities aansluiten bij de partij van Wijnkoop en haar oude vriend Herman Gorter. Knarsetandend dong de SDP tijdens de Eerste Wereldoorlog naar de hand van 'de gevierde bourgeoisie', zoals Wijnkoop haar niet zonder afgunst betitelde.

In de jaren twintig, toen het vrouwenkiezersrecht in Nederland een feit was geworden, heeft Henriette Roland Holst nooit een positie in het parlement geambieerd. In de eerste plaats omdat ze zich vooral internationaal wilde manifesteren en via haar contacten met de Komintern invloed uitoefende in de niet aflatende strijd tussen de Communistische Partij Holland (CPH) en allerlei afsplitsingen daarvan. Van een lidmaatschap van de Tweede Kamer wilde ze niets weten. Aan haar politieke vriend Henk Sneevliet schreef ze:

'Ik verzeker je dat ik mij dáárvor *in geen geval* laat gebruiken. (...) Dat is één van de dingen die ik vast met mijzelf heb afgesproken. Men moet geen kamerkandidatuur aannemen, als men vastbesloten is, nooit in het parlement zitting te nemen.'

Bij de Kamerverkiezingen van 1925 liet ze zich – inmiddels 55 jaar oud – niettemin kandidaat stellen voor de Tweede Kamer en wel op de lijst van het Revolutionair Arbeiders Comité (RAC). Deze lijst was alleen maar in het leven geroepen om de CPH van David Wijnkoop dwars te zitten. Toen in Moskou werd bediscussied dat de CPH-leiding van Wijnkoop aan de vooravond van de verkiezingen werd afgezet en er op Henriette Roland Holst door de Komintern druk werd uitgeoefend een nieuwe leiding een kans te geven, werd op haar gezag de hele RAC-lijst en dus ook haar eigen kandidatuur op het laatste nippertje ingetrokken.

Twee jaar is Roland Holst toen nog lid van de CPH gebleven, om zich daarna vooral te manifesteren in allerlei religieus-socialistische organisaties. Daarin volgde ze dezelfde strategie als in de vele politieke partijen waarvan zij deel had uitgemaakt: ze stelde haar geld en talenten beschikbaar, drong in een mum van tijd door in de top van de beweging die haar interesse had, droeg bij aan tijdschriften, hield spreekbeurten en deed haar nieuw geformuleerde idealen doorklinken in dichtbundels, toneelstukken en biografieën. Zo heeft zij zich tijdens de Tweede Wereldoorlog een plaats in het verzet tegen de nazi's verworven en werd zij daarna één van de bekendste woordvoerders tegen de koloniale oorlogen ('politieonele acties') tegen Indonesië.

Ik heb mij vaak afgevraagd of iemand met de talenten en ambities van Henriette Roland Holst anders had geopereerd als zij een man was geweest en uiteindelijk vermoed ik van wel. Omdat zij een vrouw was, rustte op haar niet de plicht en de druk maatschappelijk

aanzien te verwerven door het uitoefenen van prestigieuze publieke functies. Om het geld hoefde zij dat hoe dan ook niet te doen, maar dat gold ook voor haar echtgenoot Rik Roland Holst en voor haar vriend Floor Wibaut. Niettemin aanvaardde Rik Roland Holst in de jaren twintig de functie van hoogleraar-directeur van de Rijksacademie en maakte Wibaut naam als wethouder van Amsterdam. Voor mannen van haar klasse gold dat zij als mislukt werden beschouwd als zij geen indrukwekkende posities bekleedden, waarmee zij bovendien een inkomen verwierven.

Henriette Roland Holst heeft haar uitputtende, ruim vijftig jaar durende, politieke arbeid altijd willen verrichten als vrijwilligerswerk. Dat was zij aan haar stand verplicht. Was zij een man geweest of had zij in onze tijd geleefd dan was een ministerschap wel het minste dat er voor deze politieke en literaire duizendpoot in had gezeten. Of haar invloed dan navenant geweest zou zijn, blijft echter de vraag.

Literatuur

Etty, E. (1996). *Liefde is heel het leven niet. Henriëtte Roland Holst 1869-1952*. Amsterdam: Uitgeverij Balans.

Bron foto

IISG, Amsterdam